

Rynek usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na polskim rynku kapitałowym

JACEK GAD *

Streszczenie

Celem głównym artykułu jest identyfikacja zmian poziomu koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie. Celem dodatkowym jest identyfikacja zmian poziomu rotacji wśród firm świadczących usługi audytorskie na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie. Wnioski badawcze sformułowano na podstawie analizy 2652 raportów rocznych sporządzonych w latach 2011–2016 przez te spółki. Raporty pochodziły ze stron internetowych badanych spółek. Dane były zbierane ręcznie. W ramach badania ustalono, że w latach 2011–2016 zwiększyła się koncentracja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. Sześć firm audytorskich, określanych w artykule jako „czołowe” firmy, świadczyło swoje usługi na rzecz ponad połowy spółek publicznych. Ich udział w rynku usług audytorskich był różny w poszczególnych sektorach. Różny był również poziom rotacji firm audytorskich świadczących swoje usługi na rzecz spółek publicznych należących do poszczególnych sektorów. Wskazać należy, że poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w Polsce jest mniejszy od średniego poziomu koncentracji dla wszystkich krajów UE. W Polsce w 2015 roku wskaźnik CR₄ wynosił ok. 41%, podczas gdy średnia wartość tego wskaźnika dla krajów UE wynosiła ok. 70%. W literaturze przedmiotu nie przedstawiono dotychczas w sposób kompleksowy analizy polskiego rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. Zagadnienie to stanowi lukę badawczą, której uzupełnienia podjęto się w niniejszym artykule.

Słowa kluczowe: audyt finansowy, nadzór korporacyjny, zmiany legislacyjne, spółki publiczne.

Abstract

The market for audit services provided to public companies listed on the Polish capital market

The aim of the article is to identify changes in the concentration on the market for audit services provided to public companies listed on the Warsaw Stock Exchange. The additional aim is to identify changes in the level of rotation among firms providing audit services to public companies listed on the Warsaw Stock Exchange. The research conclusions were based on the analysis of 2 652 annual reports prepared in the years 2011–2016 by companies listed on the Warsaw Stock Exchange. Reports came from the websites of the surveyed companies. The data was collected manually. It was found that in the years 2011–2016 the concentration in the market for audit services provided to public companies increased. Six audit firms, referred to in the article as “leading” firms, provided their services to over half of public companies. Their share in the audit services market varied across sectors. The level of rotation of audit firms providing their services to public companies in particular sectors was also different. It should be pointed out that the level

* Dr Jacek Gad, adiunkt, Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości, jacek.gad@uni.lodz.pl

of concentration in the market for audit services provided to public companies in Poland is lower than the average level of concentration for all EU countries. In Poland, in 2015, the CR₄ indicator was around 41%, while the average value of this indicator for the EU countries was around 70%. So far, there has been no comprehensive analysis of the Polish audit services market in the relevant literature. This article seeks to fill a research gap in this respect.

Keywords: financial audit, corporate governance, legislative changes, public companies.

Wstęp

Audyty finansowe stanowią kluczowe ogniwo w łańcuchu raportów korporacyjnych (DiPiazza, Eccles, 2002, s. 155). Biegły rewident – w imieniu akcjonariuszy oraz pozostałych interesariuszy – weryfikuje wiarygodność sprawozdań finansowych, które w warunkach asymetrii informacyjnej występującej na rynkach kapitałowych stanowią podstawowe źródło informacji na temat sytuacji finansowej oraz dokonań jednostki.

W badaniu zrealizowanym w 2011 roku przez IFAC zidentyfikowano postulaty reprezentantów różnych części świata dotyczące poprawy standardów nadzoru korporacyjnego oraz zwiększenia użyteczności raportów przygotowywanych przez przedsiębiorstwa. Jednym z zaproponowanych działań było przyjęcie rozwiązań legislacyjnych, mających na celu zmniejszenie dominacji na rynku firm z „wielkiej czwórki” (IFAC, 2011, s. 24–26). Wyniki badań przeprowadzonych przez IFAC potwierdzają, że struktura rynku usług audytorskich oraz jego dostępność dla nowych podmiotów nienależących do „wielkiej czwórki” to ważne zagadnienia z punktu widzenia nadzoru korporacyjnego oraz sprawozdawczości finansowej i niefinansowej. W ostatnich latach struktura rynku usług audytorskich stała się również przedmiotem działań legislacyjnych Unii Europejskiej. Celem przyjętych dyrektyw było m.in. zmniejszenie koncentracji na rynku usług audytorskich. Jak zaznaczono w sprawozdaniu Komisji Europejskiej (2017), dotyczącym rynku usług audytorskich, konkurencyjny rynek usług świadczonych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego umożliwia sprawne działanie rynków finansowych. Zaimplementowane do porządków prawnych państw UE rozwiązania stały się inspiracją do dokonania analizy rynku firm audytorskich świadczących usługi na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie.

Celem głównym artykułu jest identyfikacja zmian poziomu koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie. Celem dodatkowym jest natomiast identyfikacja zmian poziomu rotacji wśród firm świadczących usługi audytorskie na rzecz tych spółek publicznych. Powyższe zagadnienia nie były dotychczas w sposób kompleksowy prezentowane w literaturze przedmiotu.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jaki był poziom koncentracji w latach 2011–2016 na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych?
2. Które firmy audytorskie w latach 2011–2016 świadczyły najczęściej te usługi?
3. Jaki był w latach 2011–2016 udział w rynku usług audytorskich firm, które świadczyły usługi na rzecz tylko jednej spółki publicznej?

4. Jaki był w latach 2011–2016 udział spółek publicznych w ogóle spółek notowanych na GPW w Warszawie, w których miała miejsce zmiana firmy audytorskiej?
5. Jak często w latach 2011–2016 miały miejsce zmiany firm audytorskich dokonywane przez spółki publiczne?

Prezentowane wyniki stanowią kolejny etap badań autora dotyczących audytu finansowego. Pierwszy dotyczył analizy zmian na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych w Polsce w latach 2011–2013. Ustalono, że w badanym okresie zwiększył się poziom koncentracji na tym rynku. Zmienił się nieznacznie udział w rynku poszczególnych firm z „wielkiej czwórki”, tj. zmniejszył się udział Ernst & Young i KPMG oraz zwiększył udział Deloitte i PricewaterhouseCoopers (Gad, 2016).

Treści przedstawione w artykule opracowano z wykorzystaniem studiów literaturowych oraz analizy aktów prawnych. Wnioski przedstawione w jego ostatniej, empirycznej części sformułowano na podstawie analizy 2652 raportów spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie sporządzonych w latach 2011–2016. Raporty pochodziły ze stron internetowych badanych spółek. Dane zbierane były ręcznie.

W pierwszej części artykułu przedstawiono wyniki studiów literaturowych dotyczących problemu koncentracji na rynku usług audytorskich, natomiast w drugiej dokonano przeglądu badań dotyczących koncentracji na rynkach usług audytorskich w krajach Unii Europejskiej. W kolejnej części artykułu zaprezentowano wyniki badań empirycznych, które wskazują m.in. na rosnącą koncentrację na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż wprowadzone w 2017 roku zmiany legislacyjne mogą mieć istotny wpływ na rynek usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w Polsce. W ostatniej części artykułu zaprezentowano dyskusję nad uzyskanymi wynikami badań empirycznych.

Przedstawione w artykule wyniki badań stanowią uzupełnienie wiedzy na temat rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. Większość prowadzonych dotychczas badań dotyczących firm audytorskich w Polsce miało charakter teoretyczny (Sawicki, 2009; Kutera, 2009; Dobija, 2011; Dobija, Cieślak, 2012). Badania empiryczne dotyczyły przede wszystkim relacji między biegłym rewidentem i komitetem audytu (Dobija, 2010, 2015).

1. Koncentracja na rynku usług audytorskich – studia literaturowe

Jak wskazuje T.A. Lee (2006, s. 204), audyt finansowy jest bezpośrednim środkiem ochrony akcjonariuszy przed nieodpowiednim zachowaniem zarządu. Biegli rewidentzi postrzegani są jako nieformalni strażnicy wiarygodności przedsiębiorstw (Marcinkowska, 2014, s. 223), działający w imieniu właścicieli i dostarczający rzeczowej oraz niezależnej opinii na temat jakości sprawozdań finansowych. Wyniki prezentowanych

w literaturze badań pozwalają stwierdzić, że jakość audytu zależy m.in. od koncentracji na rynku usług audytorskich, chociaż nie ma jednoznaczności odnośnie do tego, czy ta zależność jest pozytywna, czy negatywna.

W literaturze wskazuje się, że koncentracja na rynku usług audytorskich, przejawiająca się ograniczonymi możliwościami wyboru firmy audytorskiej, wzmacnia pozycję rynkową największych firm audytorskich oraz redukuje motywację do poprawy jakości audytu (GAO, 2008). Wysoka koncentracja na rynku audytorskim związana jest z wysokimi barierami wejścia nowych podmiotów na ten rynek. Do barier tych zalicza przede wszystkim (Le Vourc'h, Morand, 2011, s. 131):

- problem z realizacją zleceń (podejmowanych zazwyczaj przez duże firmy) przez małe firmy audytorskie;
- brak reputacji, którą posiadają firmy z „wielkiej czwórki”;
- brak możliwości realizacji usług obejmujących wiele krajów;
- brak wiedzy i doświadczenia audytorów w danym sektorze;
- brak potencjału w niektórych obszarach wiedzy specjalistycznej, takich jak informatyka, sprawy aktuarialne, instrumenty finansowe.

Koncentracja na rynku usług audytorskich powoduje zwiększenie opłat związanych z audytem (GAO, 2008). S.E. Caban-Garcia i M.T. Cammack (2009) twierdzą, że siła rynkowa największych rynkowych „graczy” może powodować monopolizację cen oraz zmniejszenie jakości audytu, co może doprowadzić do zmniejszenia stabilności rynków kapitałowych oraz do zmniejszenia zaufania inwestorów.

Jednocześnie w literaturze prezentowany jest odmienny pogląd, zgodnie z którym koncentracja na rynku usług audytorskich może być związana z ekonomią skali oraz intensywną konkurencją wśród pozostałych dostawców usług audytorskich, która skutkuje obniżeniem opłat związanych z audytem (Pearson, Trompeter, 1994; Eshleman, Lawson, 2017). Ponadto, zwiększenie koncentracji na rynku usług audytorskich może zredukować obawy audytorów o utratę klientów oraz pozwala na skoncentrowanie się audytorom na poprawie jakości, w wyniku czego zwiększa się ich niezależność oraz jakość procesu audytu (Newton i in., 2013). Podobną opinię zaprezentowali J.P. Boone, I.K. Khurana i K.K. Raman (2012), których zdaniem koncentracja na rynku usług audytorskich może spowodować zwiększenie, a nie zmniejszenie, jakości audytu, gdyż koncentracja może redukować potrzebę „zjednywania” sobie klientów przez audytorów oraz wzmacnia ich pozycję zawodową.

W krajach Unii Europejskiej rynki usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych są w większości zdominowane przez firmy należące do „wielkiej czwórki” (Komisja Europejska, 2017, s. 8). Badania empiryczne przeprowadzone m.in. w krajach UE wskazują, że audyty przeprowadzone przez firmy należące do „wielkiej czwórki” oraz przez firmy nienależące do „wielkiej czwórki” są wyższej jakości w krajach, w których firmy z „wielkiej czwórki” mają większy udział. Wskazuje to na zapotrzebowanie rynku na wysokiej jakości audyty, a tym samym na eliminację z rynku audytorów świadczących niskiej jakości usługi (Francis i in., 2013). Badania zrealizowane wśród firm audytorskich świadczących usługi audytorskie na polskim rynku kapitałowym

potwierdzają, że firmy audytorskie należące do „wielkiej czwórki” są mniej skłonne niż inne do wydawania opinii bez zastrzeżeń (Gruszczyński, 2003, s. 35).

Wyniki badań wskazują, że spółki, które planują ekspansję na międzynarodowe rynki i chcą, aby ta sama firma przeprowadziła audyt we wszystkich krajowych oddziałach wybierają firmę audytorską należącą do „wielkiej czwórki” (Schaen, Maijoor, 1997, s. 155).

Spółki, które wybierają jedną z firm audytorskich z „wielkiej czwórki”, nie koncentrują się na kosztach, tylko na jakości usług audytorskich, kompetencjach audytorów, czy międzynarodowej reputacji (Mijic i in., 2014, s. 117).

W literaturze zauważa się, że czynnikami powodującymi zmiany w poziomie koncentracji na rynku usług audytorskich są (Mijic i in., 2014, s. 117–118):

- rotacja firm audytorskich, która wzmacnia niezależność audytorów;
- wymiana firm audytorskich przez spółki, w związku ze zmianą w strukturze własności spółki lub w związku z brakiem satysfakcji (niewystarczająca jakość lub zbyt wysoka cena) ze współpracy z obecną firmą audytorską;
- zmiany w liczbie klientów firm audytorskich wynikające np. z likwidacji, połączeń czy powstania nowych spółek;
- zmiany w liczbie firm audytorskich w związku z tworzeniem nowych lub zakończeniem działalności obecnie funkcjonujących.

Z punktu widzenia koncentracji na rynku audytorskim szczególnie ważne wydaje się łączenie funkcjonujących już firm. Grupa firm audytorskich może znacząco zwiększyć udział w rynku audytorskim.

2. Wyniki badań dotyczących koncentracji na rynkach usług audytorskich w krajach Unii Europejskiej

Koncentracja na rynku usług audytorskich może być rozumiana jako skonsolidowany udział wybranych firm audytorskich w łącznych przychodach z tytułu usług audytorskich lub jako skonsolidowany udział wybranych firm audytorskich w łącznej liczbie jednostek podlegających audytowi. Co ważne, koncentracja ta może być mierzona za pomocą różnych indeksów, takich jak na przykład: wskaźnik koncentracji (CR_k), indeks Hirschmana-Herfindahla (HHI), indeks Hannaha-Kaya (HK), kompleksowy indeks koncentracji (CCI), indeks Linda (L) (Le Vourc'h, Morand, 2011, s. 16–17). Koncentracja na rynku usług audytorskich mierzona jest również za pomocą udziału w rynku spółek z „wielkiej czwórki”, tj. PricewaterhouseCoopers, Deloitte, KPMG i Ernst & Young (Financial Reporting Council, 2010) oraz za pomocą wskaźnika „10KAP”, który oznacza udział w rynku audytorskim 10 kluczowych przedsiębiorstw audytorskich, tj.: Baker Tilly; BDO; Ernst & Young; Deloitte; Grant Thornton; KPMG; Mazars; Moore Stephens; Nexia; PricewaterhouseCoopers (Komisja Europejska, 2017). W opracowaniu przygotowanym przez OECD (1993) rekomenduje się wykorzystanie do badania koncentracji na rynku usług audytorskich dwóch indeksów, tj. CR_k oraz HHI, z czego najczęściej

w literaturze stosowany jest indeks CR_k (Komisja Europejska, 2017; Mijic i in., 2014; Groff, Salihovic, 2016; Paunescu, 2015; Malis, Brozovic, 2015). Wskaźnik CR_k oznacza skonsolidowany udział w rynku k największych firm audytorskich. Wskaźnik CR_k może dotyczyć na przykład czterech (CR_4), czy ośmiu największych firm audytorskich (CR_8).

W literaturze wskazuje się jak należy rozumieć poszczególne poziomy wskaźnika CR_4 . Wskaźnik ten może wahać się od 0% do 100%, gdzie (Le Vourc'h, Morand, 2011, s. 17; Komisja Europejska, 2017, s. 8):

- $CR_4 = 0\%$ oznacza koncentrację doskonałą,
- $0\% < CR_4 < 50\%$ to zakres od konkurencji doskonałej do oligopolu,
- $50\% < CR_4 < 80\%$ oznacza oligopol,
- $80\% < CR_4 < 100\%$ to zakres od skoncentrowanego oligopolu do monopolu,
- $CR_4 = 100\%$ oznacza wysoki poziom koncentracji oligopolu lub nawet monopol (jeżeli $CR_1 = 100\%$).

Poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych jest różny w różnych krajach Unii Europejskiej¹.

Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii wskazują, że w roku 2009 firmy z „wielkiej czwórki” przeprowadzały audyty w aż 99% spółek z indeksu FTSE 100 oraz w 94% spółek z indeksu FTSE 250 (Financial Reporting Council, 2010). W tym samym roku na Litwie firmy należące do „wielkiej czwórki” realizowały usługi audytorskie na rzecz 84% jednostek zainteresowania publicznego (Steponavičiute i in., 2010, s. 308). Z kolei w Rumunii w 2013 roku około 40% sprawozdań finansowych spółek publicznych było audytowanych przez firmy z „wielkiej czwórki”. Wskaźnik CR_4 na rumuńskim rynku audytorskim w roku 2013 wyniósł 28% (Paunescu, 2015, s. 692).

Z badań prowadzonych na rynkach regionalnych wynika, że poziom koncentracji na wybranych krajowych rynkach usług audytorskich wzrasta. W Słowenii wskaźnik CR_4 (audyty realizowane wśród spółek publicznych) wynosił w latach 2008, 2009, 2010, 2011 odpowiednio 67,3%, 74,5%, 69,6%, 69,5%. Natomiast wskaźnik CR_{10} (audyty realizowane wśród spółek publicznych) wynosił w latach 2008, 2009, 2010, 2011 odpowiednio 90,9%, 90,9%, 89,3%, 91,5% (Groff, Salihovic, 2016, s. 41). W 2008 roku (czyli w okresie, gdy kraj ten nie był jeszcze członkiem UE) w Chorwacji wskaźnik CR_4 wyniósł 36,21%, natomiast w roku 2013 – 40,52% (Malis, Brozovic, 2015, s. 348). Udział firm z „wielkiej czwórki” na rynku chorwackim zwiększył się na przestrzeni lat 2008–2013 z 27,59% do 34,48% (Malis, Brozovic, 2015, s. 349).

Wyniki badań przeprowadzonych wśród krajów UE wskazują, że na przestrzeni lat 2004–2009 poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych zwiększył się w dziewięciu, z 22 badanych, krajów UE. W roku 2009 poziom koncentracji mierzony wskaźnikiem CR_4 był wyższy niż 70% w 14 z 22 badanych krajów UE (Le Vourc'h, Morand, 2011, s. 117) (tab. 1). Należy podkreślić, że w badaniu tym nie uwzględniono wszystkich spółek publicznych notowanych w danym kraju. Dla przykładu w roku 2009 w Polsce status spółki publicznej posiadały 373 spółki,

¹ Przedstawione w artykule wyniki badań dotyczą koncentracji mierzonej udziałem danej firmy audytorskiej w łącznej liczbie jednostek podlegających audytowi.

natomiast w badaniu uwzględniono jedynie 138. Wydaje się zatem, że uzyskane przez J. Vourc'h i P. Moranda wyniki należy traktować jako orientacyjne (tab. 1).

Tabela 1. Ewolucja poziomów koncentracji* na rynkach audytorskich UE
– spółki notowane na krajowych rynkach regulowanych

Kraj	Rok	Liczba spółek publicznych	CR ₄ (w %)	CR ₈ (w %)
Austria (AT)	2009	67	77	91
	2004	44	78	91
Belgia (BE)	2009	125	65	82
	2004	135	70	84
Czechy (CZ)	2009	18	74	95
	2004	36	65	82
Dania (DK)	2009	159	79	96
	2004	175	68	86
Finlandia (FI)	2009	117	93	96
	2004	148	94	97
Francja (FR)	2009	550	51	65
	2004	489	42	58
Niemcy (DE)	2009	527	61	75
	2004	541	55	66
Grecja (EL)	2009	256	68	91
	2004	292	66	84
Węgry (HU)	2009	44	45	57
	2004	36	64	75
Irlandia (IE)	2009	28	93	100
	2004	65	80	89
Włochy (IT)	2009	260	87	97
	2004	276	88	93
Litwa (LT)	2009	34	86	97
	2004	43	79	93
Luksenburg (LU)	2009	19	75	95
	2004	27	74	100
Malta (MT)	2009	19	95	100
	2004	14	100	100
Holandia (NL)	2009	131	88	100
	2004	140	89	96
Polska (PL)	2009	138	57	76
	2004	236	41	61

ciąg dalszy tabeli 1

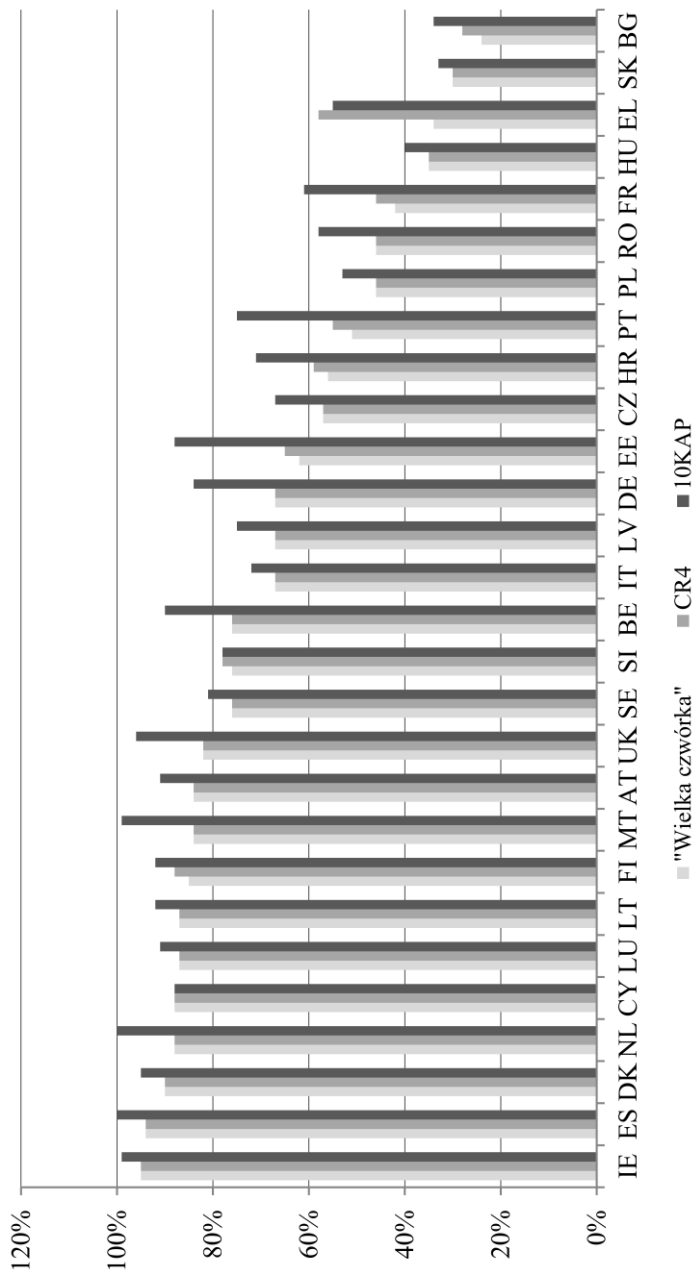
Kraj	Rok	Liczba spółek publicznych	CR ₄ (w %)	CR ₈ (w %)
Portugalia (PT)	2009	51	71	84
	2004	52	73	83
Słowacja (SK)	2009	20	45	70
	2004	7	100	100
Słowenia (SI)	2009	41	66	88
	2004	15	73	100
Hiszpania (ES)	2009	154	80	88
	2004	115	91	97
Szwecja (SE)	2009	260	93	100
	2004	272	93	99
Wielka Brytania (UK)	2009	1023	72	86
	2004	316	98	100

* Koncentracja rozumiana jest jako skonsolidowany udział wybranych firm audytorskich w łącznej liczbie jednostek podlegających audytowi.

Źródło: Le Vourec'h, Morand (2011, s. 117).

W opublikowanym w 2017 roku przez Komisję Europejską *Sprawozdaniu dla Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego i Parlamentu Europejskiego w sprawie monitorowania zmian na rynku świadczenia usług w zakresie badań ustawowych na rzecz jednostek interesu publicznego* przedstawiono wyniki badań dotyczących rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego w poszczególnych krajach członkowskich. W badaniu wykorzystano dane z 2015 roku. Jednym z obszarów badawczych Komisji Europejskiej była koncentracja na krajowych rynkach audytorskich. W badaniu wykorzystano trzy wskaźniki koncentracji: wskaźnik 10KAP, wskaźnik „wielkiej czwórki” oraz wskaźnik CR₄. Wyniki badań wskazują na znaczne zróżnicowanie poziomu koncentracji na rynku usług audytorskich w krajach UE. Najwyższy poziom koncentracji mierzony wskaźnikiem 10KAP występował w Estonii oraz Holandii i wynosił 100%. Wskaźnik 10KAP wynosił niemal 100% w Irlandii, Malcie oraz Wielkiej Brytanii. Najniższy poziom koncentracji, mierzony wskaźnikiem 10KAP, występował w Bułgarii, Słowacji oraz na Węgrzech i wynosił nie więcej niż 40% (wykres 1).

Firmy audytorskie należące do „wielkiej czwórki” miały w 2015 roku największy udział (90% i więcej) w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w Irlandii, Estonii oraz Danii. Najmniejszy udział w rynku audytorskim firmy z „wielkiej czwórki” miały w Bułgarii, Słowacji, Grecji oraz na Węgrzech (wykres 1).

Wykres 1. Udział firm audytorskich w rynku badań ustawowych jednostek interesu publicznego w 2015 roku*

Oznaczenia: AT – Austria; BE – Belgia; BG – Bułgaria; CY – Cypr; CZ – Czechy; DE – Niemcy; DK – Dania; EE – Estonia; EL – Grecja; ES – Hiszpania; FI – Finlandia; FR – Francja; HR – Chorwacja; HU – Węgry; IE – Irlandia; IT – Włochy; LT – Litwa; LU – Luksemburg; LV – Łotwa; MT – Malta; NL – Holandia; PL – Polska; PT – Portugalia; RO – Rumunia; SE – Szwecja; SI – Słowenia; SK – Słowacja; UK – Wielka Brytania.

* Skonsolidowany udział wybranych firm audytorskich w łącznej liczbie jednostek podlegających audytowi.

Źródło: Komisja Europejska (2017, s. 8).

W większości krajów UE wskaźnik „wielka czwórka” był równy wskaźnikowi CR₄, co oznacza, że w krajach tych cztery firmy audytorskie z największym udziałem w rynku należały do „wielkiej czwórki”. W przypadku Grecji wskaźnik CR₄ był zdecydowanie wyższy od wskaźnika „wielka czwórka” (wykres 1).

3. Analiza rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie

3.1. Organizacja badania

Badanie empiryczne miało na celu pozyskanie nowej wiedzy na temat rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW, co wydaje się być cenne w kontekście wprowadzonych w Polsce w roku 2017 zmian legislacyjnych wynikających przede wszystkim z dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady – 2013/34/UE i 2014/56/UE oraz Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 537/2014.

Z punktu widzenia struktury rynku usług audytorskich szczególnie istotne są zmiany legislacyjne dotyczące:

- obowiązkowej rotacji firm audytorskich,
- nowych obowiązków komitetów audytu związanych z wyborem firmy audytorskiej.

Przyjęte rozwiązania mają na celu ograniczenie przewagi konkurencyjnej dużych firm audytorskich oraz umożliwienie innym podmiotom wejście na rynek, co ma wpłynąć na dekoncentrację rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego (Ministerstwo Finansów, 2017). Maksymalny czas nieprzerwanego trwania zleceń badań ustawowych przeprowadzanych przez tę samą firmę audytorską nie może przekraczać pięciu lat (art. 134 ust. 1 ustawy o biegłych rewidentach). Okres ten dotyczy również kluczowego biegłego rewidenta przeprowadzającego badanie w jednostce zainteresowania publicznego. Nowa reguła dotyczy sprawozdań finansowych sporządzonych za lata obrotowe rozpoczynające się po dniu 31 grudnia 2017 roku².

² Przed wejściem w życie ustawy o biegłych rewidentach z 2017 r. okres ten wynosił 10 lat. Powstaje jednocześnie pytanie, co w sytuacji, gdy przed wejściem w życie przepisów ustawy o biegłych rewidentach firma audytorska realizowała badanie w danej jednostce przez pięć lub więcej lat. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego w swoim komunikacie z 11 września 2017 r. zaznaczył, że „pięcioletni termin powinien być liczony z uwzględnieniem lat uprzednich, gdyż na moment wskazany w przepisie przejściowym badanie powinno być powierzzone podmiotowi, który spełnia ustawowy wymóg wynikający z art. 134 ust. 1 ustawy o biegłych rewidentach, to jest udzielone mu zlecenie nie trwa dłużej niż 5 lat” (Komisja Nadzoru Finansowego, 2017). Należy jednocześnie zaznaczyć, że za sprawą art. 221 ustawy o biegłych rewidentach wprowadzone zostały zmiany do ustawy o rachunkowości. Skorygowany został m.in. art. 66 tej ustawy, zgodnie z którym w przypadku badania ustawowego pierwsza umowa o badanie sprawozdania finansowego jest zawierana z firmą audytorską na okres nie krótszy niż dwa lata, z możliwością przedłużenia na kolejne co najmniej dwuletnie okresy. Dodatkowo wydłużony został okres (z dwóch do trzech lat), po którym kluczowy biegły rewident może ponownie przeprowadzić badanie w tej samej jednostce.

Zdecydowanie wzmocniono rolę komitetu audytu w procesie audytu finansowego. Komitet audytu jest zobowiązany m.in. do: opracowywania polityki oraz procedury wyboru firmy audytorskiej przez jednostkę zainteresowania publicznego. W przypadku, gdy wyboru firmy audytorskiej dokonuje rada nadzorcza komitet audytu przedstawia jej rekomendację, w której m.in. wskazuje firmę audytorską, której proponuje powierzyć badanie. Wskazano czego należy oczekiwać od rekomendacji komitetu audytu w sytuacji, gdy wybór firmy audytorskiej nie dotyczy przedłużenia umowy o badanie sprawozdań finansowych. Rekomendacja powinna zawierać przynajmniej dwie firmy audytorskie do wyboru. Dodatkowo, powinna być sporządzona w następstwie procedury, która m.in. nie wyklucza z udziału w procedurze wyboru firm, które uzyskały mniej niż 15% swojego całkowitego wynagrodzenia z tytułu badań od jednostek zainteresowania publicznego w danym państwie Unii Europejskiej w poprzednim roku kalendarzowym (art. 130 ust. 3 ustawy o biegłych rewidentach z 2017 roku)³.

Badanie empiryczne przeprowadzone zostało w dwóch etapach. W ramach pierwszego etapu ustalono zmiany dotyczące koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. Dane pozyskano z raportów rocznych sporządzonych przez spółki publiczne notowane na GPW w całym okresie badawczym, tj. w latach 2011–2016 oraz w okresach krótszych, mieszczących się w latach 2011–2016. Łącznie przeanalizowano 2652 raporty roczne przygotowane przez 515 spółek publicznych. Raporty pochodziły ze stron internetowych badanych spółek. Dane zbierane były ręcznie.

W drugim etapie badania ustalono poziom rotacji wśród firm audytorskich świadczących usługi na rzecz spółek publicznych notowanych nieprzerwanie na GPW w Warszawie w latach 2011–2016. Tym samym, z zebranych w pierwszym etapie badania danych wykorzystano tylko te dotyczące spółek, które w całym okresie badawczym posiadały status spółki publicznej notowanej na GPW, tj. 376 spółek⁴.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jaki był poziom koncentracji w latach 2011–2016 na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych?
2. Które firmy audytorskie w latach 2011–2016 świadczyły najczęściej te usługi?
3. Jaki był w latach 2011–2016 udział w rynku usług audytorskich firm, które świadczyły usługi na rzecz tylko jednej spółki publicznej?
4. Jaki był w latach 2011–2016 udział spółek publicznych w ogóle spółek notowanych na GPW w Warszawie, w których miała miejsce zmiana firmy audytorskiej?
5. Jak często w latach 2011–2016 miały miejsce zmiany firm audytorskich dokonywane przez spółki publiczne?

³ Jeżeli decyzja rady nadzorczej w zakresie wyboru firmy audytorskiej odbiega od rekomendacji komitetu audytu, rada uzasadnia przyczyny niezastosowania się do rekomendacji komitetu audytu oraz przekazuje takie uzasadnienie do wiadomości organu zatwierdzającego sprawozdanie finansowe.

⁴ Wykluczono zatem z badania spółki, które w latach 2011–2016 z różnych przyczyn straciły status spółki publicznej.

W badaniu uwzględniono analizę sektorową spółek publicznych, na rzecz których świadczone były usługi audytorskie, wykorzystując strukturę sektorową zaprezentowaną na stronie internetowej Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie.

Największy udział w badanej populacji miały spółki z sektora produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa, finanse, dobra konsumpcyjne oraz handel i usługi (tab. 2).

Tabela 2. Struktura sektorowa badanych spółek

Nazwa sektora	Liczba spółek z danego sektora uwzględnionych w pierwszym etapie badania	Udział spółek z danego sektora w łącznej liczbie spółek (w %)	Liczba spółek z danego sektora uwzględnionych w drugim etapie badania	Udział spółek z danego sektora w łącznej liczbie spółek (w %)
Finanse	115	22,33	82	21,81
Paliwa i energia	20	3,88	15	3,99
Chemia i surowce	48	9,32	38	10,11
Produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa	128	24,85	101	26,86
Dobra konsumpcyjne	76	14,76	53	14,10
Handel i usługi	57	11,07	37	9,84
Ochrona zdrowia	25	4,85	15	3,99
Technologie	46	8,93	35	9,31

Źródło: opracowanie własne (dotyczy tabel 2–11).

Problem specjalizacji sektorowej audytorów podejmowany był w wielu badaniach o charakterze ilościowym. Autorzy badali na przykład wpływ specjalizacji sektorowej audytorów na jakość audytu, precyzję w identyfikacji błędów czy wynagrodzenia audytorów (Solomon i in., 1999; Taylor, 2000; Owghoso i in., 2002; Low, 2004; Balsam i in., 2003; Cahan i in., 2011; Minutti-Meza, 2013). Koncentracja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych (notowany w krajach UE) w podziale na sektory była przedmiotem badań przeprowadzonych przez Le Vourc'h i Moranda (2011, s. 106).

3.2. Koncentracja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych

W latach 2011–2016 usługi audytorskie na rzecz spółek publicznych świadczyło 118 firm audytorskich. Zidentyfikowano sześć firm audytorskich, które niemal we wszystkich analizowanych latach posiadały udział w rynku usług audytorskich świadczonych na

rzecz spółek publicznych na poziomie przewyższającym 5%. W niniejszym artykule określono je jako „czołowe” firmy audytorskie (CR₆). Największy udział w tym rynku posiadały firmy Ernst & Young oraz Deloitte. Koncentracja rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych wydaje się być znacząca. Łączny udział sześciu „czołowych” firm audytorskich (CR₆) w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW wynosił w latach 2012–2016 ponad 50%. Co istotne, udział „czołowych” firm audytorskich (CR₆) w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych zwiększył się na przestrzeni analizowanych lat. W roku 2011 udział ten wynosił 49,40%, natomiast w roku 2016 już 58,03% (tab. 3).

Tabela 3. Struktura rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w latach 2011–2016 (w %)

Firma audytorska	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ernst & Young	10,79	10,49	9,28	9,52	10,75	11,35
Deloitte	10,07	10,49	11,99	12,70	12,94	13,92
BDO Polska	9,11	7,93	6,56	5,90	6,58	7,49
KPMG	8,39	7,93	8,82	10,20	8,99	8,35
PKF Polska	6,24	7,23	8,14	8,16	8,11	7,92
PricewaterhouseCoopers	4,80	6,53	6,79	7,48	8,55	8,99
Pozostałe firmy audytorskie	50,60	49,40	48,42	46,04	44,08	41,98

Wyniki badań wskazują, że udział „czołowych” firm audytorskich (CR₆) w rynku usług audytorskich zwiększył się na przestrzeni analizowanych lat niemal we wszystkich sektorach. Jedynie w sektorze paliw i energii udział ten zmniejszył się w niewielkim zakresie. Należy jednocześnie zauważyć, że w sektorze paliw i energii udział „czołowych” firm audytorskich (CR₆) w rynku usług audytorskich wynosił niemal 90%, natomiast w roku 2015 wynosił on dokładnie 90% (tab. 4). Do sektora tego należą spółki o największej wartości rynkowej oraz księgowej. Łączna wartość rynkowa spółek z sektora paliw i energii wynosiła w 2016 roku 38,21% łącznej wartości rynkowej wszystkich spółek notowanych na GPW, natomiast łączna wartość księgowa tych spółek wynosiła 51,96% łącznej wartości księgowej wszystkich spółek notowanych na GPW.

Tabela 4. Udział „czołowych” firm audytorskich w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w latach 2011–2016 (w %)

Sektor	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Finanse	56,99	54,08	55,34	59,00	59,00	58,82
Paliwa i energia	86,67	88,24	88,89	80,00	90,00	85,00
Chemia i surowce	57,50	50,00	55,81	61,36	63,64	68,18

Sektor	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa	43,52	48,15	45,95	47,75	47,93	52,89
Dobra konsumpcyjne	39,34	39,34	41,94	45,16	42,86	50,00
Handel i usługi	46,51	52,27	54,35	55,32	63,83	58,00
Ochrona zdrowia	47,06	52,94	50,00	56,25	68,42	69,57
Technologie	45,00	47,50	48,78	48,78	52,38	53,66

W latach 2011–2016 w poszczególnych sektorach usługi audytorskie świadczone były najczęściej przez firmy należące do „czołowych” firm audytorskich (tab. 5). W sektorze paliw i energii usługi te świadczone były przede wszystkim przez firmę KPMG. W sektorze produkcji przemysłowej i budowlano-montażowej usługi audytorskie świadczone były najczęściej przez firmę Deloitte. W sektorze handlu i usług najczęściej usługi audytorskie świadczone były przez firmę PricewaterhouseCoopers, natomiast w sektorze technologii przez firmę Ernst & Young. Można zatem zidentyfikować swego rodzaju specjalizację firm audytorskich.

Tabela 5. Firma audytorska realizująca najczęściej usługi audytorskie w spółkach publicznych w latach 2011–2016 (w %)

Sektor	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Finanse	Ernst & Young	Ernst & Young	Ernst & Young	Deloitte	Deloitte	Deloitte
Paliwa i energia	Ernst & Young	Ernst & Young	KPMG	KPMG	KPMG	KPMG
Chemia i surowce	Deloitte	KPMG	Deloitte	KPMG	Deloitte	Deloitte
Produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa	BDO Polska	Deloitte	Deloitte	Deloitte	Deloitte	Deloitte
Dobra konsumpcyjne	Deloitte	Pricewaterhouse-Coopers	Baker Tilly	KPMG	Deloitte	Deloitte
Handel i usługi	Pricewaterhouse-Coopers	BDO Polska	Pricewaterhouse-Coopers	Pricewaterhouse-Coopers	Pricewaterhouse-Coopers	Deloitte
Ochrona zdrowia	Ernst & Young	Ernst & Young	Deloitte	Deloitte	BDO Polska	BDO Polska
Technologie	Ernst & Young	Ernst & Young	Ernst & Young	PKF Polska	Ernst & Young	PKF Polska

W badanym okresie niemal o połowę zmniejszył się udział firm audytorskich świadczących usługi audytorskie na rzecz tylko jednej spółki publicznej. W roku 2011 wynosił on 10,79%, natomiast w roku 2016 już tylko 5,57% (tab. 6).

Tabela 6. Udział firm audytorskich świadczących usługi audytorskie na rzecz tylko jednej spółki publicznej w rynku usług audytorskich w latach 2011–2016 (w %)

2011	2012	2013	2014	2015	2016
10,79	9,32	6,33	7,71	5,92	5,57

Wydaje się zatem, że z rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych wypierane były firmy audytorskie, które świadczyły usługi na rzecz spółek publicznych incydentalnie.

Z roku na rok rośnie poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych w Polsce. Udział „wielkiej czwórki” zwiększył się w latach 2011–2016 z 35,05% do 42,61% (tab. 7).

Tabela 7. Wybrane wskaźniki koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych w Polsce w latach 2011–2016 (w%)

Wskaźniki koncentracji	2011	2012	2013	2014	2015	2016
„Wielka czwórka”	34,05	35,43	36,88	39,91	41,23	42,61
CR ₄	38,37	36,83	38,24	40,59	41,23	42,61
10KAP	53,00	53,15	52,71	53,97	56,14	57,60

Wskaźnik 10KAP zwiększył się w latach 2011–2016 z 53% do 57,6%. Począwszy od roku 2015 czterema firmami posiadającymi największy udział w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych były firmy z „wielkiej czwórki” (tab. 7).

3.3. Rotacja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych

W drugim etapie badania uwzględniono tylko spółki, które posiadały status spółki publicznej przez cały okres objęty badaniem. We wszystkich analizowanych latach zmiany firmy audytorskiej dokonywane były w ok. 20% spółek publicznych notowanych na GPW (tab. 8).

Tabela 8. Udział spółek publicznych, w których nastąpiła zmiana firmy audytorskiej w latach 2011–2016 w całkowitej liczbie spółek publicznych (w %)

2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
18,09	20,21	19,41	19,15	21,28

W latach 2014–2015 zmiany firmy audytorskiej dokonała jedna trzecia spółek z sektora ochrona zdrowia. W sektorze paliw i energii udział spółek publicznych, które dokonały

zmiany firmy audytorskiej, w łącznej liczbie spółek z tego sektora, był w analizowanym okresie najniższy. Udział ten nie przekraczał 13,33%. W latach 2012–2013 w sektorze finansów oraz w latach 2015–2016 w sektorze ochrony zdrowia zmiany firmy audytorskiej dokonała jedna czwarta spółek (tab. 9).

Tabela 9. Udział spółek publicznych z danego sektora, w których nastąpiła zmiana firmy audytorskiej w latach 2011–2016 w całkowitej liczbie spółek z danego sektora (w %)

Sektor	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Finanse	18,29	26,83	21,95	19,51	17,07
Paliwa i energia	13,33	13,33	6,67	13,33	6,67
Chemia i surowce	21,05	21,05	18,42	15,79	28,95
Produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa	19,80	18,81	22,77	17,82	23,76
Dobra konsumpcyjne	16,98	18,87	20,75	18,87	18,87
Handel i usługi	18,92	21,62	16,22	18,92	24,32
Ochrona zdrowia	20,00	6,67	13,33	33,33	26,67
Technologie	11,43	17,14	14,29	22,86	20,00

W całym analizowanym okresie (lata 2011–2016) prawie 35% spółek publicznych nie zmieniło firmy audytorskiej. Blisko 40% badanych spółek dokonało jednej zmiany firmy audytorskiej w latach 2011–2016 (tab. 10).

Tabela 10. Zmiany firm audytorskich w spółkach publicznych w latach 2011–2016 – udział w ogólnej liczbie spółek publicznych (w %)

Brak zmian w badanym okresie	Liczba zmian				
	jedna	dwie	trzy	cztery	pięć
34,84	39,89	19,41	4,26	1,33	0,27

Analiza rotacji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych wskazuje na występowanie istotnych różnic między poszczególnymi sektorami.

W sektorze paliw i energii w całym okresie badawczym aż 60% spółek publicznych nie zmieniło firmy audytorskiej. Największy udział (46,67%) spółek publicznych, które dokonały jednej zmiany firmy audytorskiej wystąpił w sektorze ochrony zdrowia. W tym samym sektorze wystąpił największy udział (26,67%) spółek publicznych, które dokonały dwóch zmian firmy audytorskiej. Niemal 5,5% spółek z sektora handlu i usług dokonało trzech zmian firmy audytorskiej, natomiast ponad 3,7% spółek z sektora dóbr konsumpcyjnych dokonało czterech zmian. Jedna spółka z sektora produkcji

przemysłowej i budowlano-montażowej (co stanowiło 0,99% wszystkich spółek z danego sektora) dokonała zmiany biegłego rewidenta pięć razy na przestrzeni analizowanego okresu, co oznacza, że zmiana dokonywana była co roku (tab. 11).

Tabela 11. Zmiany firm audytorskich w spółkach publicznych z danego sektora w latach 2011–2016 – udział w ogólnej liczbie spółek z danego sektora (w %)

Sektor	Brak zmian w badanym okresie	Liczba zmian				
		jedna	dwie	trzy	cztery	pięć
Finanse	30,49	40,24	24,39	4,88	0,00	0,00
Paliwa i energia	60,00	26,67	13,33	0,00	0,00	0,00
Chemia i surowce	34,21	36,84	21,05	5,26	2,63	0,00
Produkcja przemysłowa i budowlano-montażowa	31,68	43,56	17,82	4,95	0,99	0,99
Dobra konsumpcyjne	41,51	33,96	16,98	3,77	3,77	0,00
Handel i usługi	35,14	40,54	16,22	5,41	2,70	0,00
Ochrona zdrowia	26,67	46,67	26,67	0,00	0,00	0,00
Technologie	37,14	42,86	17,14	2,86	0,00	0,00

Jedynie w przypadku 8,78% spółek publicznych dana firma audytorska świadczyła usługi audytorskie tylko przez jeden rok.

Podstawowym ograniczeniem badawczym związanym z przedstawionymi wynikami badań jest wykorzystanie do wnioskowania uproszczonej metody analizy danych, tj. analizy struktury.

4. Dyskusja nad wynikami

W roku 2015 Polska została uplasowana na miejscu 22 (na 28 krajów UE) pod względem koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego. Średni udział firm z „wielkiej czwórki” w rynkach 28 państw UE wynosił w roku 2015 niemal 70% łącznej liczby badań świadczonych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego. W Polsce w roku 2015 udział ten wynosił ok. 47% (Komisja Europejska, 2017, s. 7–8).

Z punktu widzenia autora niniejszego artykułu szczególnie istotna jest koncentracja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. Na poziomie UE średnia koncentracja na tym rynku wyniosła odpowiednio: „wielka czwórka” – ok. 68%, wskaźnik CR₄ – ok. 70%, wskaźnik 10KAP – ok. 78% (Komisja Europejska, 2017, s. 10). Wyniki badań przeprowadzonych przez autora wskazują, że w Polsce poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych

jest zdecydowanie niższy niż wynosi średnia UE. Żaden z zastosowanych przez Komisję Europejską wskaźników nie przekracza 60%. Należy jednak zauważyć, że w Polsce z roku na rok poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych wzrasta.

W Polsce w sektorach (finanse, paliwa i energia, chemia i surowce), do których należą największe spółki pod względem wartości aktywów usługi audytorskie świadczone były w większości przez firmy należące do „wielkiej czwórki”. W literaturze przedmiotu zaprezentowano teoretyczne wyjaśnienie tego problemu. Zdaniem A.T. Craswella i in. (1995) zazwyczaj większe spółki borykają się z bardziej złożonymi problemami agencji, dlatego są bardziej skłonne by korzystać z usług największych, uznanych firm audytorskich zatrudniających specjalistów z poszczególnych sektorów. B.W. Mayhew i M.S. Wilkins (2003) zauważyli, że firmy audytorskie posiadające duży udział w rynku odróżniają się od innych firm audytorskich m.in. tym, iż w portfelu klientów posiadają największy udział dużych spółek.

Wyniki badań prezentowane w niniejszym artykule pozwalają stwierdzić, że na polskim rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych występuje swego rodzaju specjalizacja. Analogiczna sytuacja występuje na rozwiniętych rynkach kapitałowych (Taylor, 2000; Hay, Jeter, 2011; Balsam i in., 2003). Prezentowane w literaturze wyniki badań wskazują, że specjalizacja sektorowa audytorów prowadzi do wyższej jakości audytu w porównaniu do audytu realizowanego przez audytorów nieposiadających specjalizacji sektorowej (Booner, Lewis, 1990; Ashton, 1991; O’Keele i in., 1994; Balsam i in., 2003; Kwon i in., 2007). Specjalizacja sektorowa może przyczynić się do osiągnięcia ekonomii skali oraz poprawić efektywność audytu, co może prowadzić do zmniejszenia kosztów audytu (Hay, Jeter, 2011). Co ważne, spółki, w których występuje komitet audytu są bardziej skłonne do powierzenia badania audytorowi specjalizującemu się w danym sektorze (Chen i in., 2005).

Podsumowanie

Uzyskane wyniki badań prowadzą do wniosku, że poziom koncentracji na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych notowanych na GPW w Warszawie z roku na rok rośnie, chociaż wciąż jest on znacząco niższy niż średni poziom koncentracji w krajach UE. W przypadku polskiego rynku kapitałowego występuje „wielka szóstka”, do której należą Ernst & Young, Deloitte, BDO Polska, KPMG, PKF Polska, PricewaterhouseCoopers, określane w artykule jako „czołowe” firmy audytorskie. „Czołowe” firmy audytorskie posiadały w latach 2012–2016 ponad połowę udziału w rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych. W roku 2011 udział ten wynosił niewiele mniej, tj. 49,4%. W latach 2011–2016 systematycznie zmniejszał się udział firm audytorskich świadczących swoje usługi na rzecz tylko jednej spółki publicznej. Wydaje się, że zmiany na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych dotyczące koncentracji stoją w sprzeczności z intencją

ustawodawcy, który za sprawą rozwiązań przyjętych w 2017 roku w ustawie o biegłych rewidentach zamierza doprowadzić do dekoncentracji tego rynku. Zgodnie z tą ustawą komitet audytu – złożony w większości z niezależnych członków rady nadzorczej – jest zobowiązany do przygotowania rekomendacji dotyczącej wyboru firmy audytorskiej. W rekomendacji tej komitet nie może wykluczyć małej firmy audytorskiej. Powstaje pytanie, czy w kontekście zakresu systemu informacyjnego rachunkowości wybranych dużych spółek publicznych oraz konieczności odniesienia się biegłego rewidenta do sprawozdań niefinansowych usługi audytorskie mogą być rzetelnie wykonane przez małą firmę audytorską? Jak wskazuje się w literaturze, zatrudnianie dużych firm audytorskich związane jest z chęcią zasygnalizowania wysokiej jakości sprawozdawczości finansowej (Brown i in., 2011, s. 116). Duża, uznana firma audytorska stanowi swego rodzaju gwarancję wiarygodności, co będzie trudne do osiągnięcia w przypadku małej firmy audytorskiej. Wydaje się, że zmiany regulacji zaburzają wypracowany w praktyce model współpracy między firmami audytorskimi i przedstawicielami spółek publicznych.

We wszystkich analizowanych latach „czołowe” firmy audytorskie świadczyły usługi audytorskie na rzecz większości spółek publicznych z sektorów: paliwa i energia, chemia i surowce, finanse. Sektory te wyróżniają się tym, iż spółki do nich należące posiadają dużą wartość księgową. W roku 2016 łączna wartość księgową spółek z sektora paliw i energii stanowiła 51,9% łącznej wartości księgowej wszystkich spółek notowanych na GPW. W przypadku sektora finansów udział ten wynosił 11,86%, natomiast w przypadku sektora chemii i surowców 11,54%. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że „czołowe” firmy audytorskie (CR₆) posiadają w portfelu swoich klientów największe spółki publiczne, w których system rachunkowości wydaje się być najbardziej rozbudowany.

Biorąc pod uwagę wszystkie spółki publiczne, które notowane były na GPW we wszystkich latach uwzględnionych w badaniu można zauważyć, iż poziom rotacji firm audytorskich w poszczególnych latach kształtuje się na zbliżonym poziomie i wynosi około 20%. W poszczególnych latach około jedna piąta spółek publicznych zmieniała firmę audytorską. Co ciekawe, aż 34,84% spółek publicznych nie dokonało żadnej zmiany firmy autorskiej w latach 2011–2016. Wydaje się, że również firmy audytorskie nie są skłonne do zmiany spółek, w których przeprowadzany jest audyt. W literaturze wskazuje się, że audyt przeprowadzany po raz pierwszy u klienta jest bardziej kosztowny niż audyt prowadzony po raz kolejny. Spowodowane jest to poniesieniem inwestycji początkowych koniecznych do zapoznania się z systemem rachunkowości klienta (Chan, 1999).

Wyniki badań wskazują, że poziom rotacji firm audytorskich zależy od sektora. Największy udział spółek (60%), które nie dokonały zmiany firmy audytorskiej w okresie 2011–2016 wystąpił w sektorze paliw i energii, natomiast najmniejszy (26,67%) w sektorze ochrony zdrowia. Biorąc pod uwagę zapisy ustawy o biegłych rewidentach z 2017 roku sytuacja na rynku usług audytorskich świadczonych na rzecz spółek publicznych może ulec gruntownej zmianie. W przypadku wielu spółek publicznych zmiana biegłego rewidenta w roku 2018 i kolejnych będzie wymuszona koniecznością dostosowania się

do przepisów nowej ustawy. Nowe zasady rotacji będą miały znaczenie przede wszystkim dla spółek należących do sektorów takich jak: paliwa i energia, dobra konsumpcyjne, technologie.

Od 2018 roku nie będzie możliwe wydłużenie długoterminowej współpracy z daną firmą audytorską poprzez zatrudnienie jedynie w jednym roku innej firmy audytorskiej. Minimalny okres, w trakcie którego świadczone mają być usługi audytorskie wynosi 2 lata.

W kontekście wprowadzonych w 2017 roku zmian legislacyjnych, które mają zwiększyć wiarygodność i obiektywizm audytu finansowego, kluczowa wydaje się odpowiedź na pytanie, czy i jak zmiany regulacji wpłyną na praktykę audytu finansowego oraz na strukturę rynku usług audytorskich?

Przedstawione w artykule wyniki badań mogą być wykorzystane do kolejnych analiz dotyczących funkcjonowania rynku usług audytorskich, w tym analizy wpływu specjalizacji sektorowej na jakość audytu czy wpływu koncentracji na rynku usług audytorskich na jakość audytu.

Literatura

- Ashton A. (1991), *Experience and error frequency knowledge as potential determinants of auditor expertise*, „The Accounting Review”, 66 (2), s. 216–239.
- Balsam S.J., Krishnan J., Yang J. (2003), *Auditor Industry Specialization and Earnings Quality*, „Auditing: A Journal of Practice and Theory”, 22 (2), s. 71–97.
- Boone J.P., Khurana I.K., Raman K.K. (2012), *Audit market concentration and auditor tolerance for earnings management*, „Contemporary Accounting Research”, 29 (4), s. 1171–1203.
- Booner S., Lewis B. (1990), *Determinants of auditor expertise*, „Journal of Accounting Research”, 64, s. 1–28.
- Brown P., Beekes W., Verhoeven P. (2011), *Corporate governance, accounting and finance: A review*, „Accounting and Finance”, 51, s. 96–172.
- Caban-Garcia S.E., Cammack M.T. (2009), *Audit firm concentration and competition: Effects of consolidation since 1997*, „The Journal of Theoretical Accounting Research”, 5 (1), s. 1–24.
- Cahan S., Jeter D., Naiker V. (2011), *Are All Industry Specialist Auditors the Same?*, „Auditing: A Journal of Practice and Theory”, 30 (4), s. 191–222.
- Chan D. (1999), *'Low balling' and efficiency in a two-period specialization model of auditing competition*, „Contemporary Accounting Research”, 16 (4), s. 609–642.
- Chen Y., Moroney R., Houghton K., (2005), *Audit committee composition and the use of an industry specialist audit firm*, „Accounting and Finance”, 45 (2), s. 217–239.
- Craswell A., Francis J., Taylor S. (1995), *Auditor brand name reputations and industry specialisations*, „Journal of Accounting and Economics”, 20, s. 297–322.
- DiPiazza S.A., Eccles R.G. (2002), *Building Public Trust. The Future of Corporate Reporting*, John Wiley & Sons, INC., New York.
- Dobjia D. (2010), *Komitet audytu a nadzór nad biegłym rewidentem. Praktyka polskich spółek giełdowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 59 (115), s. 5–14.
- Dobjia D. (2011), *Audytting jako element ładu korporacyjnego*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 64 (120), s. 25–38.
- Dobjia D. (2015), *Exploring audit committee practices: oversight of financial reporting and external auditors in Poland*, „Journal of Management & Governance”, 19 (2), s. 113–143.
- Dobjia D., Cieślak (2012), *Rozwój regulacji Unii Europejskiej w zakresie rewizji finansowej. Rys historyczny*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 69 (125), s. 7–22.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek, zmieniająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/43/WE oraz uchylającą dyrektywę Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/56/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2006/43/WE w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych.
- Eshleman J.D., Lawson B.P. (2017), *Audit Market Structure and Audit Pricing*, „Accounting Horizons”, 31 (1), s. 57–81.
- Financial Reporting Council (2010), *Choice in the UK audit market*, Fifth Progress report, London.
- Francis J.R., Michas P.N., Seavey S.E. (2013), *Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in 42 countries*, „Contemporary Accounting Research”, 30 (1), s. 325–355.
- Gad J. (2016), *Audyt zewnętrzny jako mechanizm nadzoru korporacyjnego*, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia”, 4 (82, cz. 1), s. 665–675.
- GAO (2008), *Audits of Public Companies: Continued Concentration in Audit Market for Large Public Companies Does Not Call for Immediate Action*, Government Accountability Office, Waszyngton, <https://www.gao.gov/products/GAO-08-163> (dostęp 01.07.2017).
- Groff M. Z., Salihovic A. (2016), *Audit market concentration for segments of listed and non-listed auditees in Slovenia*, „Journal of Economics and Business”, 19 (1), s. 31–49.
- Gruszczynski M. (2003), *Nadzór korporacyjny a wyniki finansowe przedsiębiorstwa*, [w:] D. Zarzecki (red.), *Zarządzanie finansami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 29–38.
- Hay D.C., Jeter D. (2011), *The Pricing of Industry Specialisation by Auditors in New Zealand*, „Accounting and Business Research”, 41 (2), s. 171–195.
- Komisja Europejska (2017), *Sprawozdanie Komisji dla Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego i Parlamentu Europejskiego w sprawie monitorowania zmian na rynku świadczenia usług w zakresie badań ustawowych na rzecz jednostek interesu publicznego na podstawie art. 27 rozporządzenia (UE) nr 537/2014*, COM(2017) 464, Bruksela, s. 7–8.
- Kutera M. (2009), *Audyt finansowy a przestępstwa gospodarcze*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 49 (105), s. 109–121.
- Kwon S.Y., Lim C.Y., Tan P.M. (2007), *Legal systems and earnings quality: The role of auditor industry specialization*, „Auditing: A Journal of Practice & Theory”, 26 (2), s. 25–56.
- Le Voure'h J., Morand P. (2011), *Study on the effects of the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market*, European Commission, Paris.
- Lee T.A. (2006), *Financial Reporting & Corporate Governance*, John Wiley & Sons, Ltd, Chichester.
- Low K.Y. (2004), *The Effect of Industry Specialization on Audit Risk Assessments and Audit Planning Decisions*, „The Accounting Review”, 79 (1), s. 201–209.
- Malis S.S., Brozovic M. (2015), *Audit market concentration – evidence from Croatia*, „Ekonomski Vjesnik / Econviews”, 2, s. 339–356.
- Marcinkowska M. (2014), *Wynagrodzenia biegłych rewidentów polskich banków giełdowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, XCI (2), s. 223–239.
- Mayhew B.W., Wilkins M.S. (2003), *Audit firm industry specialization as a differentiation strategy: evidence from fees charged to firms going public*, „Auditing: A Journal of Practice & Theory”, 22 (2), s. 33–52.
- Mijic K., Jaksic D. Vukovic B. (2014), *Concentration on the audit market: Evidence from Serbia*, „Economic Themes”, 52 (1), s. 115–126.
- Minutti-Meza M. (2013), *Does Auditor Industry Specialization Improve Audit Quality?* „Journal of Accounting Research”, 51 (4), s. 779–817.
- Newton N. J., Wang D., Wilkins M. S. (2013), *Does a lack of choice lead to lower quality? Evidence from auditor competition and client restatements*, „Auditing: A Journal of Practice & Theory”, 32 (3), s. 31–67.
- O’Keele T., King R., Gaver K. (1994), *Audit fees, industry specialization, and compliance with GAAS reporting standards*, „Auditing: A Journal of Practice and Theory”, 13 (2), s. 40–55.

- OECD (1993), *Glossary of Industrial Organization Economics and Competition Law*, Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Owhoso V.E., Messier W.F., Lynch J. (2002), *Error Detection by Industry-Specialized Teams During the Sequential Audit Review*, „Journal of Accounting Research”, 40 (3), s. 883–900.
- Parkinson J.A. (1994), *Corporate Power and Responsibility*, Oxford University Press, Oxford.
- Paunescu M. (2015), *The Romanian audit market structure in case of listed companies and the impact of adopting IFRS*, „Procedia Economics and Finance”, 32, s. 686–693.
- Pearson T., Trompeter G., (1994), *Competition in the market for audit services: The effect of supplier concentration on audit fees*, „Contemporary Accounting Research”, 11 (1), s. 115–135.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 537/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r., Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 27.05.2014.
- Sawicki K. (2009), *Nowe zasady działalności firm audytorskich*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 49 (105), s. 225–236.
- Schaen M., Maijoor S. (1997), *The structure of the Belgian Audit Market: the Effects of Clients' Concentration and Capital Market Activity*, „Internal Journal of Auditing”, 1 (2), s. 151–162.
- Solomon I., Shields M., Whittington O. (1999), *What Do Industry-Specialist Auditors Know?*, „Journal of Accounting Research”, 37 (1), s. 191–208.
- Steponavičiute J., Zvirblis A., Zumeriene L. (2010), *Analysis of audit market and audit firms activity in Lithuania*, „Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica”, 12 (1), s. 300–313.
- Taylor M. (2000), *The Effects of Industry Specialization on Auditor's Inherent Risk Assessments and Confidence Judgments*, „Contemporary Accounting Research”, 17 (4), s. 693–712.
- Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym, Dz. U. 2017, poz. 1089.

Źródła internetowe

<https://www.gpw.pl/objasnienia-nazw-sektorow> (dostęp 03.01.2017)

- IFAC (2011), *Integrating the business reporting supply chain. A report based on recommendation from key business leaders from around to world*, International Federation of Accountants, New York, <https://www.ifac.org/publications-resources/integrating-business-reporting-supply-chain> (dostęp 15.02.2015).
- Komisja Nadzoru Finansowego (2017), Komunikat Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie rotacji firm audytorskich, 11.09.2017r., Komisja Nadzoru Finansowego, http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/ciala-kolegialne/komisja-nadzoru-audytowego/komunikaty/-/asset_publisher/16zX/content/komunikaty-urzedu-komisji-nadzoru-finansowego?redirect=http%3A%2F%2Fwww.mf.gov.pl%2Fministerstwo-finansow%2Fdzialalnosc%2Fciala-kolegialne%2Fkomisja-nadzoru-audytowego%2Fkomunikaty%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_16zX%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1#p_p_id_101_INSTANCE_16zX (dostęp 01.10.2017).
- Ministerstwo Finansów (2017), http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/rewizja-finansowa/aktualnosci/-/asset_publisher/M1vU/content/nowe-przepisy-dot-bieglych-rewidentow-i-firm-audytorskich-%E2%80%93-wejda-w-zycie-21-czerwca-br?redirect=http%3A%2F%2Fwww.mf.gov.pl%2Fministerstwo-finansow%2Fdzialalnosc%2Frewizja-finansowa%2Faktualnosci%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_M1vU%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1#p_p_id_101_INSTANCE_M1vU (dostęp 01.10.2017).